

УДК 373.5

О. Пастовенський,
доктор педагогічних наук,
завідувач кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0002-6450-0843>
e-mail: al.pastov@gmail.com

Порівняльний аналіз моделей профільної середньої освіти в Україні на сучасному етапі

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз моделей профільної середньої освіти в Україні на сучасному етапі. Установлено, що найменш ефективною моделлю профільної освіти є середня загальноосвітня школа. Підкреслено, що в більшості територіальних громад значна частина таких шкіл є малочисельними і не можуть забезпечити старшокласникам можливості для вибору профілів навчання.

Найбільш ефективною моделлю профільної середньої освіти в роботі визнано аналогічну до європейських моделей профільного ліцею як окремої юридичної особи з конкурсним зарахування учнів та можливістю вибору ними профілів навчання тощо. Зазначено, що на сучасному етапі розвитку освіти галузь країни виявилася не зовсім готовою до масового впровадження таких радикальних змін. Ця модель наразі реалізовується в більшості регіонів країни шляхом утворення багатопрофільних ліцеїв для обдарованих дітей.

Підкреслено, що нині в територіальних громадах здійснюється підготовча робота до повсюдного впровадження моделі профільного ліцею, яка відповідає визначеним у чинному законодавстві (2021) вимогам до механізмів формування мережі ліцеїв. Зазначена модель розглядається як компромісна, що за багатьма характеристиками поступається європейським моделям профільної освіти, тому в майбутньому потребуватиме суттєвого вдосконалення.

Ключові слова: профільна середня освіта, модель, засновник, територіальна громада, ліцей, диференціація навчання.

O. Pastovenskyi,
Doctor of Pedagogical Sciences,
Head of the Department of Social Sciences and Humanities,
Municipal Institution «Zhytomyr Regional In-Service Teacher Training Institute»
of Zhytomyr Regional Council
<https://orcid.org/0000-0002-6450-0843>
e-mail: al.pastov@gmail.com

The comparative analysis of models of profile secondary education in Ukraine at the current stage

Abstract. The article provides a comparative analysis of models of profile secondary education in Ukraine at the current stage. It has been established that the least effective model of profile education is a general secondary school. It is emphasized that in most territorial communities, a large part of such schools are small in number and cannot provide high school students with opportunities to choose study profiles.

The model of profile lyceum as a separate legal entity with competitive enrollment of students and the possibility of choosing study profiles, etc., was recognized as the most effective model of profile secondary education in the work, similar to European models. It was noted that at the current stage of development, the country's educational sector was not quite ready for the mass implementation of such radical changes. This model is currently being implemented in most regions of the country through the establishment of multidisciplinary lyceums for gifted children.

It is emphasized that preparatory work is currently being carried out in territorial communities for the widespread implementation of the profile lyceum model, which meets the requirements for the mechanisms of forming a network of lyceums defined in the current legislation (2021). The specified model is considered as a compromise, which is inferior to European models of profile education in many characteristics, therefore, it will require significant improvement in the future.

Keywords: profile secondary education, model, founder, territorial community, lyceum, differentiation of education.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблема розвитку профільної середньої освіти є однією з основних і водночас однією з найскладніших реформ Нової української школи.

За роки незалежності в Україні тричі приймалися концепції профільного навчання в старшій школі: у 2003 р., 2009 р. та 2013 р. [1; 2; 3], однак забезпечити на належному рівні розвиток профільної освіти в країні не вдалося. Основною причиною, на наш погляд, було те, що законодавство не передбачало реструктуризації шкільних мереж. Тому більшість закладів освіти (ЗО) у зв'язку з невеликою кількістю старших класів не могли забезпечити учням можливості вибору потрібних для них профілів навчання.

Водночас у розвинених країнах світу з другої половини ХХ століття широко запроваджувалися моделі профільних закладів освіти, які на практиці довели свою ефективність. Характерними особливостями цих моделей є:

- профільний ЗО здебільшого функціонує як самостійний заклад освіти;
- старшокласникам забезпечується можливість обирати профілі навчання відповідно до своїх потреб, здібностей і професійної орієнтації;
- зарахування учнів до профільних ЗО зазвичай здійснюється на конкурсній основі;
- у більшості країн профільними ЗО опікуються громади рівня вищого ніж базовий;

– профільне навчання в профільних ЗО відбувається зазвичай упродовж трьох років тощо [4].

Однак, як показав досвід, освітня галузь країни виявилася не зовсім готовою до впровадження аналогічних моделей профільної освіти. У Законі України «Про повну загальну середню освіту» (із змінами) пропонується для реалізації до 01.09.2027 р. менш ефективна, на наш погляд, модель профільної середньої освіти.

Тому проблема здійснення порівняльного аналізу і вибору найбільш ефективних моделей профільної середньої освіти на сучасному етапі є важливою та актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку профільної освіти, упровадження ефективних моделей профільного навчання досліджували А. Алексюк, Н. Бібік, О. Буйдіна, М. Бурда, С. Вольянська, С. Гончаренко, М. Гузик, Л. Липова, І. Лікарчук, В. Огнев'юк, І. Осадчий, Б. Ренькас, А. Самодрин, З. Слєпкань, А. Сологуб, Д. Тхоржевський, Б. Федоришин, А. Фурман та ін.

Зміна на сучасному етапі освітнього законодавства, зокрема прийняття Законів України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), Закону України від 15.07.2021 № 1658-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти», суттєво змінили вимоги до моделей профільної середньої освіти, що мають реалізовуватися в країні.

Мета статті: здійснити порівняльний аналіз моделей профільної середньої освіти в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша спроба щодо упровадження сучасних моделей профільної середньої освіти в роки незалежності була здійснена у відповідності до вимог Закону України «Про загальну середню освіту» (1999). У законі зазначалося, що загальноосвітній навчальний заклад III ступеня (старша школа) є, як правило, закладом із профільним спрямуванням навчання [5]. Проте значна частина шкіл, особливо в сільській місцевості, має невелику кількість старших класів. Це не сприяло організації в таких закладах диференційованого навчання старшокласників відповідно до їхніх потреб, здібностей і професійної орієнтації, що робило профільне навчання недостатньо ефективним. І хоча зазначений закон надавав засновникам права утворювати також такі заклади, як гімназії, ліцеї, колегіуми, що мали кращі можливості для організації профільного навчання, однак найпоширенішим закладом освіти в країні залишалася середня загальноосвітня школа. Тому модель профільної середньої освіти, що відповідала вимогам Закону України «Про загальну середню освіту» (1999), забезпечити належний рівень профільної освіти не змогла.

Із прийняттям Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020) з'явилися ширші можливості для впровадження європейських підходів до розвитку профільної освіти. Закон визначав, що з 01.09.2024 р. в Україні мала

бути запроваджена аналогічна до європейських модель профільної середньої освіти – профільний ліцей. Зокрема передбачалося, що:

- ліцеї будуть функціонувати як окремі юридичні особи (як виняток, за рішенням засновника ліцей міг також забезпечувати здобуття базової середньої освіти);

- рішення про утворення комунальних ліцеїв як окремих юридичних осіб, їх реорганізацію чи ліквідацію мали приймати обласні, міські ради (міст із населенням більше ніж 50 тис.);

- для утворення комунального ліцею в його складі мали функціонувати не менше чотирьох 10 класів;

- зарахування дітей до профільних ЗО мало здійснюватися на конкурсних засадах (із 2027 р. – на основі ЗНО, хоча конкурс міг не проводитися, якщо заяв було б менше ніж вільних місць);

- з 01.09.2027 року строк здобуття профільної середньої освіти усіма здобувачами освіти мав становити три роки тощо [6].

Однак значна частина старшокласників, їхніх батьків, педагогічних працівників, управлінців освітньої галузі, засновників ЗО, як показав досвід, виявилася не зовсім готовою до широкого впровадження цієї перспективної моделі профільної середньої освіти. Нині ця модель реалізується в більшості регіонів країни лише шляхом утворення багатопрофільних ліцеїв для обдарованих дітей.

Тому Законом України від 15.07.2021 № 1658-ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти» були внесені суттєві зміни в порядок утворення і функціонування ліцеїв та запропоновано для впровадження в країні іншу модель профільної середньої освіти.

Серед особливостей моделі профільної освіти, яка буде запроваджуватися в Україні в найближчому майбутньому, основними, на наш погляд, є такі:

- рішення про утворення комунальних ліцеїв як окремих юридичних осіб, їх реорганізацію, ліквідацію приймають обласні, міські, селищні, сільські ради;

- ліцей з 01.09.27 функціонує як окрема юридична особа, однак за рішенням засновника може також забезпечувати здобуття базової середньої освіти та, як виняток, початкової освіти;

- у ліцеї функціонує не менше двох класів за трьома профілями навчання протягом 10-го, 11-го і 12-го років навчання школярів;

- забезпечення можливості обрання учнями навчальних предметів в обсягах, що визначаються законодавством тощо [7].

Зауважимо, що зазначена модель суттєво відрізняється від європейських моделей профільної освіти. Зокрема, право утворювати ліцеї отримали сільські та селищні територіальні громади, що може спричинити в малочисельних громадах суцільну відмову від конкурсного набору учнів до ЗО. До того ж, громадам дозволено утворювати ліцеї в складі 1–12 класів, що не сприятиме концентрації їхніх зусиль і ресурсів на питаннях розвитку профільної освіти. Єдиною суттєвою обмежувальною умовою для створення ліцеїв є необхідність

формування в кожній паралелі старших класів двох класів із *трьома* профілями навчання, що, однак, не повністю забезпечує всім учням можливість обирати потрібний їм профіль навчання. Адже на сучасному етапі найбільш популярними серед старшокласників є *чотири* профілі навчання: філологічний, фізико-математичний, хіміко-біологічний та історико-правовий.

Отже, модель профільної середньої освіти, що відповідає вимогам Закону України від 15.07.2021 № 1658-IX, є недостатньо ефективною і потребує суттєвого вдосконалення, зокрема враховуючи позитивний досвід розвинених країн у вирішенні зазначеної проблеми.

Короткі характеристики розглянутих моделей профільної середньої освіти в Україні на сучасному етапі представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Короткі характеристики моделей профільної середньої освіти в Україні на сучасному етапі

Характеристики закладу освіти, що забезпечує профільне навчання	Модель, що відповідає вимогам Закону України від 13.05.1999 № 651-XIV	Модель, що відповідає вимогам Закону України від 16.01.2020 № 463-IX	Модель, що відповідає вимогам Закону України від 15.07.2021 № 1658-IX
Тип закладу освіти	середня загальноосвітня школа	ліцей	ліцей
Засновник закладу освіти	органи місцевого самоврядування	обласні, міські ради (міст із населенням більше 50 тисяч)	обласні, міські, селищні, сільські ради
Рівень загальної середньої освіти, що забезпечує заклад освіти	повна загальна середня освіта	профільна середня освіта (як виняток, також базова середня освіта)	профільна середня освіта, також базова середня освіта (як виняток, також початкова освіта)
Умови зарахування учнів до закладу освіти	зарахування учнів до середньої загальноосвітньої школи відбувається без конкурсу	у більшості ліцеїв зарахування учнів відбувається на конкурсних засадах	у більшості ліцеїв зарахування учнів відбувається без конкурсу
Кількість старших класів у закладі освіти	не менше одного 10 та/або 11 класу	не менше чотирьох 10 класів	не менше ніж по два класи протягом 10–12 років навчання учнів
Вимоги до профільності	старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання	профільна середня освіта з можливістю обрання учнями профілів навчання	не менше ніж по три профілі навчання в 10, 11 і 12 класах
Тривалість профільного навчання	2 роки	3 роки	3 роки

Зазначимо, що відповідно до законодавства регіональні органи влади у 2024 р. мають на основі пропозицій сільських, селищних, міських рад затвердити плани трансформації мережі закладів освіти, з урахуванням нинішніх вимог до ліцеїв. У свою чергу засновникам ліцеїв до 1 вересня 2027 року потрібно забезпечити виконання зазначених планів шляхом утворення ліцеїв та укомплектування їх сучасною матеріально-технічною базою, досвідченими кадрами тощо [6].

Крім того, зауважимо, що з метою успішної реалізації зазначених завдань наказом Міністерства освіти і науки України від 07.02.2024 року № 130 в країні визначено ряд областей (Івано-Франківську, Київську, Львівську, Миколаївську, Одеську, Полтавську, Рівненську, Сумську, Чернігівську) для впровадження з 2025 р. пілотного проєкту щодо формування оптимальної мережі академічних ліцеїв, закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти [7].

Зазначені заходи, безперечно, позитивно вплинуть на впровадження нової моделі профільної середньої освіти та розвиток освітньої галузі загалом.

Висновки. Наведене вище дає підстави стверджувати, що впродовж першої чверті XXI століття в Україні функціонують кілька моделей профільної середньої освіти.

Найменш ефективною виявилася модель, яка й нині функціонує в багатьох територіальних громадах – середня загальноосвітня школа (хоча в більшості громад тепер такі заклади перейменовані в ліцеї). Основним недоліком зазначеної моделі є проблеми із забезпеченням у багатьох сільських закладах освіти можливості учням обирати профілі навчання.

Найбільш ефективною є аналогічна до європейських моделей профільної освіти модель профільного ліцею як окремої юридичної особи з конкурсним зарахування учнів, можливістю вибору ними профілів навчання тощо. Ця модель нині реалізовується в більшості регіонів країни шляхом утворення багатопрофільних ліцеїв для обдарованих дітей. Саме тому вони стали визнаними лідерами освіти України.

Модель академічного ліцею, що відповідно до вимог Закону України від 15.07.2021 р. № 1658-IX має бути реалізована до 01.09.2027 р. в переважній більшості територіальних громад, є компромісною моделлю. Вона, безумовно, є кроком вперед у порівнянні із моделлю середньої загальноосвітньої школи, але за багатьма характеристиками поступається європейським моделям профільної освіти. Тому в майбутньому в загальній середній освіті України, на нашу думку, обов'язково має бути впроваджена апробована в розвинених країнах модель профільного ліцею як окремої юридичної особи з конкурсним зарахування учнів, можливістю вибору ними профілів навчання тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 25.09.2003 № 10/13 «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі». URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0_13290-03#Text.

2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.09.2009 № 854 «Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0854290-09#Text>.

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 21.10.2013 № 1456 «Про затвердження Концепції профільного навчання у старшій школі». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1456729-13#Text>.

4. Зарубіжний досвід профільного навчання. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/3521/>.

5. Закон України від 13 травня 1999 року № 651-XIV «Про загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text>.

6. Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX «Про повну загальну середню освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>.

7. Закон України від 15.07.2021 № 1658-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів формування мережі ліцеїв для запровадження якісної профільної середньої освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1658-20#Text>.

8. Наказ Міністерства освіти і науки України від 07.02.2024 року № 130 «Про реалізацію пілотного проєкту щодо формування оптимальної мережі академічних ліцеїв, закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти». URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/91406/.